

Janka/Virág/Kata/Nati/Nóri

CSELLE GABRIELLA

PASS Andrea. *Eltűnő ingerek és más színdarabok*. Budapest: Selinunte Kiadó, 2021. 302 p.

A „posztdramatikus fordulatot” (Hans-Thies Lehmann) követően az előadásszövegek számtalan régi-új formájával találkozhatunk. A fordulat előtt hagyományosnak tekintett színreviteltől eltérő munkafolyamatok sokszor módszerré alakulnak egy-egy színházcsináló munkásságában. A kiadott drámakötetek tanúsága szerint Mohácsi János és Mohácsi István, Tasnádi István, Pintér Béla az előadásszövegekké formált improvizációkat véglegesítik. Nekik az utóbbi években saját kötetük jelent meg, mely az általuk írt vagy átírt dramatikus szövegek közül többet is tartalmaz. Így már nem kérdés, hogy ezekben az esetekben drámákról beszélhetünk-e, hiszen a korábban csak előadásszöveggként létező anyagok immár nyomtatásban is megjelentek és mindenki számára elérhetőek.¹ Jelen esetben azért tartom fontosnak kihangsúlyozni a szövegek kiadásának, nyomtatásban megjelenésének aktusát, mert például Pintér esetében megfigyelhető, hogy a drámák kiadásának pillanatában a róla szóló diskurzus is megváltozik. Míg első kötetének megjelenése a kritika úgy nyilatkozik a szövegeiről: „a Pintér-féle szövegek szükségszerűen megkövetelik a Pintér-féle színházat, csodálkoznék, ha valaha más is hozzányúlna például ehhez a – nevezzük így – színdarabhoz [...] Mert Pintér előadásszövegei eredendően nem drá-

mák, hanem előadásszövegek”,² addig néhány évvel később látható, hogy „irodalomként (is) teljes joggal követel magának helyet ez az életmű az ezredforduló magyar drámairodalmában.”³

Pass Andrea drámái is előbb kerültek színpadra – méghozzá a szerző rendezésében –, minthogy kötetben megjelentek volna. Bár a magyar színházi közegben egyre több női rendező alkot, mégis egyértelműen több férfi rendezővel találkozhatunk akár a kőszínházi, akár a független színházi szférában. A drámaíróinknál ez az arány talán még nagyobb. Itt fontos megemlíteni – a teljesség igénye nélkül – néhány magyar női drámaírót: Gáspár Margitot, Szabó Magdát, Galgóczi Erzsébetet, a kortársak közül Szilágyi Eszter Annát, Znajkay Zsófiát, Gábor Sárát, Szabó Borbálát, Oláh-Horváth Sárát, valamint Tallér Edinát.⁴ Ha a *Színház* folyóirat jelenleg már online is elérhető drámamellékleteit nézzük, 1968 és 2021 között a magyar drámák közül 301-et írtak férfi szerzők, míg a női szerzők ehhez képest csupán 47 darabot. Ehhez képest, ha a *Rivalda* kötetekben megjelent drámákat nézzük, ott 1967 és 1990 között, valamint 2004 és 2008 között, illetve az utolsó, 2011-es kötetet tekintve 15 nő és 197 férfi

² MARKÓ Róbert, „Négy évszak falun”, *Színház.net*, 2010.03.30, <https://szinhaz.net/2010/03/30/marko-robert-negy-evszak-falun/>.

³ P. MÜLLER Péter, *A magyar dráma az ezredfordulón* (Budapest: L’Harmattan Kiadó, 2014), 135.

⁴ A felsoroltak közül Galgóczi Erzsébetnek, Gáspár Margitnak, Szabó Borbálának, Szabó Magdának és Tallér Edinának jelent meg önálló drámakötete.

¹ Lásd MOHÁCSI István és MOHÁCSI János, *Múltépítés* (Budapest: JAK + PRAE.HU, 2017); PINTÉR Béla, *Drámák* (Budapest: Saxum, 2013); PINTÉR Béla, *Újabb drámák* (Budapest: Saxum, 2018).

által írt szöveget találhatunk. Az 1985-től napjainkig *Nyílt Fórum Füzetek* címen megjelent drámakötetekben pedig 39 nő és 140 férfiak által írt szöveget olvashatunk. Tehát a *Rivaldánál* 7%, a *Színház folyóiratnál* 13,5%, a *Nyílt Fórumnál* pedig 22% a női szerzők aránya az összes magyar szerző által írt szöveget tekintve. Ezért is kiemelkedő jelentőségű, hogy Pass Andrea első önálló drámakötete, mely öt szöveget tartalmaz, 2021-ben megjelent a Selinunte Kiadó gondozásában. Mivel azonban Pass nemcsak drámaíróként jegyzi a szövegeket, hanem ezeket elsőként színpadra állító rendezőként is, a kötetben szereplő drámák színreviteleiről is részletes tájékoztatást kapunk a függelékben. Ebből azok számára is kiderülnek információk a szövegek létrejöttéről és színpadi megvalósításukról, akik nem látták a szóban forgó előadásokat.

A kötetet kézbe véve a borítón egy elmosódott, szinte pszichedelikus benyomást keltező előadásfotót láthatunk. Ez a drámakötet végén, utolsóként szereplő címadó drámából, az *Eltűnő ingerekből* került kiemelésre, amely *Az évad legjobb magyar drámájának* díját érdemelte ki 2019-ben a Színházi Dramaturgok Céhétől. Az *Eltűnő ingerekben* egy agyvérzésen átesett férfit, apát láthatunk. Látjuk percepcióját a világról és egyszerre látjuk az őt körülvevő külvilág reakcióját erre. A többi drámához hasonlóan ebben is szerepel egy fiatal lány (Nóri), akinek itt apja betegségével és saját tinédzserkorával, valamint az ezzel járó felfokozott érzelmekkel egyszerre kell megküzdenie. Fontos megjegyezni, hogy ez az egyetlen a kötetben szereplő szövegek közül, melyhez a könyv a dráma színrevitelét a vizualitáson keresztül is hozzákapcsolja. Ez a dráma az, melyben a szerzői instrukciókban számos olyan vizuális és auditív jelzést kap a befogadó, amely túlmutat a szövegen.

Megérkeznek a vendégek, a jelenet zenéje olyan, mint egy hetvenes évekbeli tévéshow-é. Vendégek: Klárka, Ferenc, Fur-

*csa Alak, aki ezúttal úgy néz ki, mint egy keménykalapos Magritte-figura, a kezében egy közepes méretű kartondoboz. A vendégek integetve haladnak előrefelé, nem néznek Endrére, úgy beszélnek hozzá. A jelenet szürrealisztikus, mintha Endre szemén keresztül látnánk az eseményeket. (...) Endre közepén vezényli az egész képet, a többiek több szöveggel, egyre magasabb hangon éneklük a verset, közben keringőznek, a Furcsa Alak a kartondobozzal táncol, a színpadon az összes neon villogni kezd.*⁵

A kötet öt drámát tartalmaz, melyek mind foglalkoznak valamilyen társadalmi problémával. A *Napraforgó* (2016) a mentális betegségek, az *Újvilág* (2015) a rasszizmus, a *Más nem történt* (2015) az iskolai abúzus és pedofília, a *Kő, papír, olló* (2012) a továbbtanulás és pályaválasztás, az *Eltűnő ingerek* (2018) pedig a fizikai és mentális leépülés kérdéskörében érint társadalmi kérdéseket. A Pass-drámaszövegekben ezek a társadalmi kérdések minden esetben fiatal felnőttek, tinédzserek, kiskamaszok sorsán keresztül mutatkoznak meg, az ő nézőpontjuk, viszonyaik és viszonyrendszereik kibontásán keresztül. A szülő-gyermek, valamint a tanár/tanítói kapcsolat minden egyes drámának központi kérdéseként jelenik meg. Tehát magukban ezekben a viszonyokban bontakoznak ki a társadalmi problémák, ezek a viszonyok tekinthetők társadalmunkat érintő kérdések kezdő- és végpontjaiként.

Pass Andrea olyan területeket érint, amiket tabuk és eufemizmusok öveznek. Olyan témákat, melyekről nem lehet beszélni, illetve kifejezetten gyerekekkel nem vagy ritkán beszélünk. A rasszizmus kérdése, elsősorban a cigányokkal szembeni rasszizmus például több, a kötetben helyet kapó drámában is megjelenik. A *Napraforgó*ban tulajdonképpen

⁵ PASS Andrea, „Eltűnő ingerek”, in PASS Andrea, *Eltűnő ingerek*, 229–296 (Budapest: Selinunte Kiadó, 2021), 267, 270.

mellékszálnak vagy kevésbé központi kérdésnek tekinthető, az *Újvilágban* viszont centrális témaként definiálható. Itt a gimnazista Kata történetén keresztül látjuk, hogy egy válás milyen hatással tud lenni egy gyermek életére, illetve a valahova tartozni akarás érzése hova tud sodorni valakit. Hogyan válik rasszistává a kislány, aki valójában csupán nem akar egyedül maradni szülei válását követően, aki meg akar felelni az őt körülvevő embereknek. A közös a két drámában az, hogy a rasszizmus kérdése mindkét esetben a dráma tizenéves szereplőivel kapcsolatban kerül elő. Lehet-e barátkozni cigányokkal? Lehet-e gyűlölni a cigányokat? Egy anya lehet-e rasszista? Egy anya a „liberális” nézeteivel befolyásolhatja-e a gyermeke világnézetét? És valójában itt érkezünk el a drámák központi kérdéséhez. Ezek a szövegek azt firtatják, hogy egy gyermek fejlődésében, felnőtté válásában melyek azok a tényezők, amelyek meghatározzák a gyerek identitását, amelyek valamilyen irányban befolyásolják döntéseit, elmozdítják a szülői rendtől. A drámaszövegek kérdésként formázzák a nézők elé, vajon melyek azok a hatások, amelyek determinálhatják, hogy milyen ember lesz valakiből, hogy ezek a hatások kiktől származnak. A szülők, a válás, a szülői őszinteség, az oktatók segítsége vagy abúzsusa, illetve a pályaválasztás nyomása hogyan alakíthat egy életet már annak önálló megkezdése előtt? A Pass-drámák tizenéves szereplői állnak a drámák eseményeinek középpontjában, őket azonban minden esetben körbeveszik azok a felnőttek, akik a szűken vett társadalmi közeget jelentik számukra. Velük, ezekkel a felnőttekkel kapcsolatban merülhet fel egy másik tematikai összefűző erő, amely a kötet darabjait egymáshoz kapcsolja: ez pedig a betegség kérdése. Szinte minden drámában találkozhatunk valamiféle betegséggel, mely gyakran mentális eredetű. Ezek a különféle betegségekkel élő felnőttek azok, akiknek felelősséget kell vállalniuk a gyermekekért. De vajon képes-e olyasvalaki felelősen tanácsot adni, nevelni,

segíteni egy tinédzsernek, aki mentális betegséggel éli az életét? Hogyan taníthat egy olyan tanár, aki abuzálja diákjait? Hogy nőhet fel egy ilyen társadalomban egy gyermek? A *Napraforgó* középpontjában például a tízéves Janka és édesanyja állnak. Az anyja, aki egy egyértelműen nem kimondott, de a mániás depresszióra emlékeztető mentális betegséggel küzd és a lány, akinek áttételesen szintén ezzel a betegséggel kell szembenéznie, miközben meg is kell találnia saját helyét a világban.

JANKA: A napraforgónak azért ez a neve, mert a napot keresi? [...] És ha napokig nem süt a nap? Akkor szegény mit csinál?⁶

A gyermekek középpontba helyezése a *Kő, papír, olló* esetében a függelék műfajmegjelölésével – osztályterem-színházi előadás – még egyértelműbbé válik, de a *Más nem történt* esetében is a fő helyszínt az iskola tere adja. Ez a dráma egy osztályközösségben tárgyalja a tinédzserek szexualitáshoz való viszonyát, keresi, melyek azok az ingerek, amelyek érik őket. Láthatunk iskolai szexuális felvilágosítást, hallhatunk egymásnak mesélt élményeket és a pedofília, az abúzus több formáját, illetve ezeknek csupán hatását, az ezt átélte középiskolásokon. A *Kő, papír, olló* három végzős diák beszélgetésein keresztül mutatja be, hogy milyen döntések előtt állnak a fiatal felnőttek. Megmutatja azt, hogy mennyire bizonytalan tud lenni egy fiatal, hogy nem mindig tudja mindenki, hogy mit szeretne az élettől, és a dráma azt is megmutatja, hogy valaki lehet, hogy tudja, mégis inkább a szülei akarata érvényesül a saját döntése helyett.

Mintha a drámák világa az azonos vagy hasonló dramaturgiai? tényleges? terek által egyfajta történetfolyammá alakulna. Iskola, otthon, kórház. A kötetben szereplő öt drá-

⁶ PASS Andrea, „Napraforgó”, in PASS, *Eltűnő ingerek*, 5–84, 31.

ma közül három a 2000-es, illetve 2010-es években játszódik,⁷ az *Újvilág* és az *Eltűnő ingerek* a szerzői instrukció szerint 1998/1999-ben, illetve 1998 januárjában játszódnak. Ezek a gyerekek a '90-es évek gyerekei. Ők azok a felnőttek, akiknek a 2020-as években már maguknak is felelősséget kell vállalniuk egy újabb generációért. Ráadásul ezek a gyerekek mind lányok. Olyan lányok, akik a '90-es években voltak tizenévesek, akárcsak Pass Andrea. Ez azért is fontos, mert Pass úgy alkotja meg ezeket a karaktereket, hogy főszereplőkké emeli őket, de nem a lányregények vagy a hollywoodi young adult könyvsorozatok tinédzser főszereplőivé. Ezek a lányok, bár mind önálló személyiséggel rendelkeznek, mégis részint hasonlóak, össze-tevésztethetők attól az önképtől, önpozicionálástól, ahogyan a világban nem találják helyüket. Mindnyájan állandóan küzdenek az őket körülvevő emberekkel és a bennük lévő érzésekkel egyaránt. De nem elsősorban mint lányok, vagy nők, hanem mint emberek. Pass eléri azt, hogy drámái középpontjában a világban helyét nem találó fiatal álljon, aki azonban nem képes eljutni egy valódi végkifejlethez.

KATA: (*a közönségnek*) Ez az a pont, ahonnét nem szeretném tovább rajzolni az életvonalamat. (*odaáll a doboz mellé*) Nem azért, mert nem akarok tovább élni, hanem mert, amit eddig lerajzoltam, az nem az én életvonalam. Nem tudom, hogy kié. Azóval most rajzolhatnék egy másikat, de fogalmam sincs, hogy milyen. Nem tudom, hogy mi volt ezelőtt. Vagy hogy mi lesz ezután.⁸

⁷ A *Napraforgó* és a *Kő, papír, olló* Lady Gagát, a *Más nem történt a Jégvarázs* és a *Demóna* című filmeket említi meg. Tehát popkulturális utalásokkal helyezi el időben az eseményeket.

⁸ Pass Andrea, „Újvilág”, in Pass, *Eltűnő ingerek*, 141–200, 200.

A kötetet keretes szerkezetbe foglalja az elsőként szereplő *Napraforgó* a mentálisan beteg anyával és az *Eltűnő ingerek* az agyvérzés következtében érthetlenné váló világba kerülő apával. És aki mindennek a közepében marad, az a lány: Janka/Virág/Kata/Nati/Nóri. Mindegy, hogy milyen évet írunk, a társadalmi problémák fiatalokra mért nehézségei nem változnak. Mintha a drámák világában megállt volna az idő, s csak az mozdíthatná tovább, hogy ezekről a kérdésekről beszélünk.